

КУНГАБОҚАР ЎСИМЛИГИГА ҚЎЛЛАНИЛГАН МИНЕРАЛ ВА ОРГАНИК ЎЎГИТЛАРНИ УНИНГ ЎСИШИ, РИВОЖЛАНИШИГА ВА ҲОСИЛДОРЛИГИГА ТАЪСИРИ (ФАРҒОНА ВИЛОЯТИ ТУПРОҚ ИҚЛИМ ШАРОИТИДА)

Кураматова Шахло Азизжон қизи
Фарғона давлат университети

Аннотация: Ушбу мақолада илмий тадқиқот ишлари 2023-2025 йилларда Фарғона вилояти, Қува туманида жойлашган Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялар илмий-тадқиқот институтининг Фарғона илмий-тажриба станцияси далаларида, суғориладиган ўтлоқи-соз тупроқлар шароитида олиб борилиб, тажрибада кунгабоқарнинг “Родник (Р-453)” навларини ўсиши, ривожланиши ва дон ҳосилдорлигига уруғларини экиш тизимлари ва маъданли ҳамда органик ўғитларни қўллаш меъёрларининг таъсири уч йил давомида ўрганиб борилгани ёритилган.

Калит сўзлар: Кунгабоқар, фотосинтез, оралиқ қатор, илдиз тизими,

КИРИШ

Дунёда кунгабоқар етиштирувчи етакчи мамлакатларда тупроқ шароити, нав хусусиятлари, экиш муддати, экиш схемаси ва етиштиришда органик ҳамда минерал ўғитларга бўлган талабини ўрганиш эътибор қаратилмоқда. Бунда, мойли кунгабоқарнинг етиштиришда минерал ўғитлар меъёрларини камайтириб, органик ўғитлардан фойдаланиш орқали органик маҳсулот етиштириб, аҳолининг экологик тоза ёғ-мой ва қандолат маҳсулотларига бўлган талабини қондириш, чорвачиликни тўйимли озуқа билан таъминлашда илмий-тадқиқотлар олиб бориш долзарб ҳисобланади.

Республикаимизда қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш, аҳолини озиқ-овқат, ўсимлик мойи ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларига бўлган талабини тўлиқ қондириш бўйича кенг кўламдаги чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Кунгабоқар экинини такрорий экин сифатида экишда кузги донли экинлардан бўшаган ерлардан унумли фойдаланиш, экин майдонларидан бир йилда бир неча маротаба ҳосил олиш учун ердан интенсив фойдаланиш усулларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш муҳимдир.

АСОСИЙ ҚИСМ

Тажриба 27 та вариантдан иборат бўлиб, 3 такрорланишда бир ярусда жойлаштирилди. Тажриба даласида эгат кенглиги 70 см, узунлиги 50 м. Ҳар бир бўлакчалар майдони 280 м², ҳисобга олинadиган майдон 140 м². Тажрибаларнинг умумий майдони 2,3 га. Тажриба 3 йил давомида 1:1 (ғўза:ғалла) қисқа ротацияли алмашлаб экиш тизимида олиб борилди.

2.3-жадвал

Тажриба тизими

№	Уруғ экиш тизимлари	Минерал ўғитларнинг йиллик меъёрлари, кг/га	Органик ўғит қўллаш меъёрлари, т/га	Биогумус қўллаш меъёрлари, т/га
1	70x20-1	N ₁₅₀ P ₁₀₅ K ₁₅₀	-	-
2	70x25-1		-	-
3	70x30-1		-	-
4	70x20-1		10	-
5	70x25-1		15	-
6	70x30-1		20	-
7	70x20-1		-	5
8	70x25-1		-	10
9	70x30-1		-	15
0	70x20-1	N ₁₈₀ P ₁₂₅ K ₁₈₀	-	-
1	70x25-1		-	-
2	70x30-1		-	-
3	70x20-1		10	-
4	70x25-1		15	-
5	70x30-1		20	-
6	70x20-1		-	5
7	70x25-1		-	10
8	70x30-1		-	15
9	70x20-1	N ₂₁₀ P ₁₄₅ K ₂₁₀	-	-
0	70x25-1		-	-
1	70x30-1		-	-
2	70x20-1		10	-
2	70x25-1		15	-

3				
4	²	70x30-1	20	-
5	²	70x20-1	-	5
6	²	70x25-1	-	10
7	²	70x30-1	-	15

Тажрибада кунгабоқарнинг “Родник (Р-453)” нави уруғларини уч хил экиш (70x20-1; 70x25-1; 70x30-1) тизимида экилиб, ўсув даврида маъданли ўғитларнинг уч хил (N150P105K150 кг/га, N180P125K180 кг/га, N210P145K210 кг/га) ва органик ўғитлардан гўнг уч хил (10-15-20 т/га), биогумуснинг уч хил (5-10-15 т/га) меъёрлари қўлланилиб ўрганилди.

Кузги тритикалени озиқлантиришда, азотли ўғитлардан аммиакли селитра (N–34%), фосфорли ўғитлардан суперфосфат (P2O5–20%), калийли ўғитлардан калий тузи (K2O–40%) ишлатилди. Тажрибада фосфорли ва калийли ҳамда органик ўғитлар 100% миқдори шудгор остига қўлланилди. Азотли ўғитлар иккига бўлиб, 1-озиқлантириш 3-жуфт баргларнинг ҳосил қилиш даврида, 2-озиқлантириш гуллаш даврида қўлланилди.

Тажриба майдонларини танлаш ва вариантларни жойлаштиришда “Дала тажрибаларини ўтказиш услубиятлари” (2007) услубий қўлланмасидан, кузги тритикале ўсимлигида фенологик кузатув ва ҳисоблаш ишларини олиб боришда «Методика Государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур» (М, Колос, 1964) услубий қўлланмасидан, олинган натижаларга математик-статистик ишлов беришда Б.А.Доспеховнинг «Методика поливого опыта» (М, 1985) услубномасидан фойдаланилди.

Тажриба вариантларига экилган кунгабоқарни ўсув даврида парвариш қилишда Фарғона вилоятида мойли экинларини етиштириш бўйича ишлаб чиқилган тавсияномага асосан агротехник тадбирлар олиб борилди.

Олинган натижалар таҳлил қилинганда юқори натижалар 70×30 см экиш тизимида экилиб, минерал ўғитлар меъёрлари N180P125K180 кг/га қўлланилиб, қўшимча равишда 20 тонна мол гўнги қўланилган вариантида ҳосилдорлик 35,8 ц/гани ташкил этиб, рентабеллик кўрсаткичи 100% ни ташкил этди. Кейинги 70x30-1 экиш тизимида экилиб, минера ўғитлар меъёрлари N180P125K180 кг/га қўлланилиб, қўшимча равишда 15 тона/га биогумус қўлланилганда 36,5 ц/гани рентабеллик кўрсаткичи эса 102% ни ташкил этганлиги кузатилди.

Фойдаланилаган адабиётлар:

1. Тоғаева Сарвиноз Суюновнанинг “Экиш муддати ва озиқланиш майдонининг мойли кунгабоқар навлари ҳосилдорлигига таъсири” мавзусидаги Қишлоқ

хўжалиги фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация иши Тошкент-2020.

2. Нурматов Ш.Н., Азизов Т.Б., Анарбоев И.У., Тўхтаев С. Кунгабоқардан мўл ҳосил етиштиришнинг такомиллашган агротехнологияси //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий – ишлаб чиқариш маркази, Ўзбекистон мойли ва толали экинлар тажриба станцияси. Тошкент-2009. 8-9.Б.

3. Азизов Т., Анарбаев И., Балкибекова Р., Файзиев О. Мойли ўсимликлардан кунгабоқар, ерёнғоқ, кунжутнинг ривожланишига минерал ва биоўғитларнинг таъсири //Ж.Агро Илм. 2013.№ 3(27).Б.27-28

4. Юлдашева З.К., Бекмирзаев Ф.Х. “Мойли кунгабоқар навларининг ривожланиш даврларига экиш муддатларининг таъсири”. Ўзбекистон республикасида бошоқли, дуккакли дон экинлари янги навларининг истиқболлари, четдан келтирилган янги навлар интродукцияси ва замонавий ресурстежамкор етиштириш агротехнологиялари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция мақолалар тўплами. Андижон, 2019. Б. 489-494